

Світлана Коляденко (Svetlana Koljadenko)

(Житомирський державний педагогічний університет імені Івана Франка-
Żytomierski Państwowy im. Iwana Franki)

Історичний аналіз методів та форм соціально-педагогічної підтримки учнів Волинської гімназії

Для розвитку сучасного українського суспільства характерний перехід від «державоцентриної» моделі до «людиноцентричної», що спонукає до переоцінки ролі особистості, еліти у розвитку суспільства, розширення особистісного простору свободи вибору себе та власного життя. Тому особливого значення набуває становлення та самореалізація саме молоді людини, сензитивний період якої для розвитку цього стану співпадає з студентськими роками. Дестабілізація суспільства загалом, реформування системи освіти, криза звичних норм та цінностей, відсутність нормативних моделей успішної поведінки, відсутність досвіду життя батьків у нових умовах, нездатність діяти в період «ідеологічного» хаосу може формувати у студента сприйняття себе як «жертви», соціального невдахи тощо. Це вимагає створення відповідного соціально-педагогічного середовища ВНЗ, в якому студенти перебували б під впливом сильної мотивації саморозвитку, самовизначення, самореалізації.

Отже, необхідне чітке розуміння та історичне вивчення процесу соціально-педагогічної підтримки студентства в умовах ВНЗ, розкриття механізмів, форм та методів даного процесу, виявлення рушійних сил, що визначають його спрямованість та якісний зміст.

Соціально-педагогічна підтримка – це особливий вид соціально-педагогічної діяльності. Поняття «підтримка» введено в педагогіку відносно нещодавно Н.Б. Криловою і отримало розвиток у роботах О.С. Газман та інших дослідників, які розглядають її як професійну діяльність педагогів у загальноосвітніх закладах, спрямовану на надання допомоги дітям у вирішенні їх проблем. Практично одночасно з'являються поняття «соціальна підтримка», «педагогічна підтримка», «психолого-педагогічна підтримка», «медико-психолого-педагогічна підтримка» і на кінець «соціально-педагогічна підтримка», які зустрічаються у роботах багатьох вчених та практиків, що займаються соціально-педагогічними проблемами (О.В. Безпалько, Т.К. Селевко, В.В. Серіков тощо).

В енциклопедії соціальна підтримка трактується як: 1) система заходів суб'єктів соціально-педагогічної роботи, спрямована на вирішення проблем осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах шляхом надання їм допомоги чи необхідних видів соціальних послуг; 2) система заходів, спрямована на створення умов, що дозволяють забезпечити соціальну захищеність людей. Найбільш поширеними видами соціальної підтримки є матеріальна, психологічна, педагогічна, правова (юридична) [1, с.180]. Наукові дослідження таких вчених, як О. Безпалько [2, с.99], Г. Лактіонової, І. Зверевої [3, с.255-256] та ін. дає підстави стверджувати, що підтримка і супровід можуть розглядатися як взаємоперехідні та взаємовключні процеси

соціально-педагогічної діяльності, необхідні одній і тій же людині на різних етапах її життєдіяльності. Соціальний супровід визначається як одна з форм соціальної підтримки, що, в свою чергу, спрямовується на підтримку природно обумовлених реакцій, процесів і станів особистості.

Оскільки слово «підтримка» частіше використовується у сполученні «допомога і підтримка», варто уточнити співвідношення цих термінів. Підтримка означає «надання допомоги», тому якщо допомога – це певна система заходів, реалізація яких має принести кому-небудь полегшення від чого-небудь, то підтримка є власне реалізацією цієї системи заходів, цієї допомоги, тобто діяльністю по наданню допомоги. У випадку соціально-педагогічної підтримки, допомога, що надається дітям, полягає у тому, що професійно-підготовлені люди виявляють, визначають та вирішують проблеми дітей, що опинилися в ситуації, коли порушуються їхні базові права.

Соціально-педагогічна підтримка спрямована на соціалізацію особистості, набуття особистістю певних характеристик:

- Ставлення до іншої людини як до самоцінності.
- Здатність до самовіддачі як умова або спосіб реалізації такого ставлення до інших людей.
- Творчий характер життєдіяльності.
- Можливість самому проектувати майбутнє.
- Внутрішня відповідальність перед собою, іншими людьми, минулим та майбутнім.
- Прагнення до розуміння змісту життя.

Соціально-педагогічна підтримка студентської молоді – діяльність соціального педагога по наданню превентивної та оперативної допомоги індивіду (студенту, викладачу), колективу (академічній групі) у вирішенні їх соціально-педагогічних проблем у процесі життєдіяльності, спрямована на створення умов та забезпечення найбільш вдалої підтримки даних категорій клієнтів, стимулювання усвідомлення сутності проблеми, що виникає (виникла), засобів її подолання, а також підштовхування до самостійності та активності в цьому.

У залежності від об'єкта виділяють наступні види підтримки:

- По відношенню до індивіда (студента) – означає стати опорою для особистості в ситуації розвитку та самовизначення; надати допомогу у чому-небудь; приєднатися до його думки, дій, вчинків у певних ситуаціях.

Кременецька гімназія відрізнялася особливою соціально-педагогічною системою підтримки учнів у навчально-виховному процесі. Діти заможних батьків проживали при монастирях або на квартирах вчителів з оплатою за домовленістю. Для всіх інших були організовані так звані конвікти, де учні знаходилися на повному утриманні гімназії. Противник бурси Тадеуш Чацький розташував вихованців в приватних будинках (з доброю репутацією) по 8–10 чоловік. Ця система забезпечувала додатковий догляд за учнями та можливість заробити сім'ям обивателів. Конвікти розподілялися

на «фундушові» і «вільні». Фундушові були закладені у 1811 р. з ініціативи куратора та допомогою графа Розумовського, котрий виділив 2.970 руб.сріб. для утримання 23 учнів. Волинські обивателі зібрали кошти на утримання 17 учнів. Чільне місце серед пожертвувань мешканців Волині займала фундація Яна Лернета¹. Брошура «Фундуш для чотирьох учнів Волинської гімназії в Кременці, котрих утримує член різних наукових організацій Ян Лернет... 1809 р. 6 травня затверджений», видана у 1811 р. в друкарні гімназії, є найбільш повним документом з історії фундушових конвіктів². Сума 30.000 руб.сріб. призначалася для 4 учнів з незаможних сімей, котрі народилися на Волині, не беручи до уваги їх стан та віросповідання. Фундуш не міг бути перенесеним до іншої губернії, використаним з іншими цілями, включений в загальну суму Едукаційної комісії [4, с. 490-501]. Шість процентів від загальної суми повинні були бути поділені між 4 учнями таким чином, щоб на кожного припадало 225 руб. сріб. на рік. Друга половина призначеної суми з прибутковими процентами складала так званий залишковий капітал, який видавався учню після закінчення курсу навчання та складання екзаменів для підтримки на першому етапі становлення. Дія правил розподілу фундушу (за бажанням засновника) починалась після його смерті, а 3.600 руб.сріб., які надійдуть за цей час, здобули назву додаткового капіталу, процент від якого використовувався на купівлю книжок, оплату занять з танців, верхової їзди, фехтування [4, с.491]. Крім того, учень, котрий після закінчення навчання залишався дозорцем (dozorec) , отримував 30 руб.сріб. щорічно [4, с.492].

У правилах розподілу стипендії існує не зовсім зрозуміла вимога. «Фундушові» під час літніх вакацій не мали права виїзду до рідної домівки. Але, незважаючи на деякі недоліки, стипендія Лернета була досить відомою серед мешканців краю. Якщо кандидатів на матеріальну підтримку було більш ніж чотири, то вони брали участь в конкурсі: «Директор гимназии... назначает день испытания. Профессора... напишут каждый на особенной карточке 5 вопросов, какие кому угодно из каждой науки, которым ученик обучался. Таких карточек должно быть столько, сколько будет претендентов. Профессора положат карточки с вопросами из каждой науки особенно в ящик, из которого ученик возьмет для себя на удачу карточку... из каждой науки. В особливом покое приготовит он тотчас ответ на письмо; ...тогда директор... положит сии ответы вместе с вопросами в ящик»[4, с.497]. «На следующий день... публично открывается ящик и читаются ответы учеников. После чего каждый из них дает изустные ответы на пять вопросов, предложенных профессорами»[4, с.498]. За результатами такого опитування здійснювався відбір фундушових студентів. Отже, отримати стипенцію було дуже важко, але престижно. Деякі факти свідчать про те, як детально Я.Лернет розробив правила фундації. Наприклад, стипендіати ходили в гімназійних мундирах, але брюки і жилет були чорного кольору на відміну

---

¹ Лернет Ян (1745–1820) — лікар, член наукових товариств Польщі і Росії, кавалер ордену св.Анни II ступеня.

² Конвікт — пансіон при приватних будинках для дітей незаможної шляхти.

від загального білого, а на гудзиках була викарбувана літера «L» [4, с.501]. Можна сперечатися щодо доречності деяких вимог доктора Лернета, але треба зазначити, що саме такі фондуші давали можливість вчитися дітям малозабезпечених сімей.

Крім того, заможні учні гімназії утримували 20 своїх колег. Цей факт підтверджує, що «Кременецька гімназія ніколи не дозволяла своїм учням припускатися думки, що існує якась різниця між шляхтичем і не шляхтичем» [5, с. 35]. Однак після смерті Т.Чацького дирекція гімназії під тиском влади змушена була провести зміни. Були ліквідовані дрібні фондушові конвікти і створена єдина, велика, казарменна бурса.

Молодь, котра проживала у вільних конвіктах, могла за певну плату мати повне утримання та медичну допомогу. За рік треба було сплатити 360 зл. (за помешкання і під час канікул) або 310 зл. (лише за навчальний рік). Крім того, існували інші витрати: дозорець — 66 зл. 20 гр.; світло — 6–20 зл.; загальний дозорець і аптека — 30 зл. Разом 463 зл. (414 зл.). Всі, хто бажав мешкати у вільному конвікті, мусили представити довідку про стан здоров'я. Віленські ревізори С.Малевський і С.Жуковський в своєму звіті відзначили дуже вдалу організацію проживання учнів, котру запропонував Т.Чацький.

Основним документом де були закріплені права і обов'язки учня Волинської гімназії був Статут. Перш за все, учень «повинен бути під доглядом дозорця», в обов'язки якого входив контроль за поведінкою і навчанням вихованців. Дозорці запрошувались батьками учнів або призначалися адміністрацією. Багато з них були учнями старших класів і залишалися на цій посаді після закінчення гімназії. Слід зазначити, що дозорець, як правило, мав під своєю опікою декілька учнів, допомагаючи їм, особливо в молодших класах, готувати домашні завдання. Такий дозорець згодом одержував можливість стати викладачем. Це створювало свого роду резерв для поповнення педагогічних кадрів. Дозорці підпорядковувались префектові. Щомісяця вони подавали йому рапорт стосовно успіхів своїх підопічних. За Статутом дозорець відповідав за всі провини учнів, якщо не повідомляв про них вчасно. Крім того, кожний дозорець мав книгу, в яку він записував основні дані про виховання (прізвище, ім'я, вік, в якому класі навчається, які має книжки, особисті речі, скільки у нього кишенькових грошей). В цій книзі щоденно відмічались успіхи вихованця у навчанні, його поведінка. Префект майже кожний день відвідував учнів на квартирах і переглядав ці книги, залишаючи свої зауваження про вихованців, їх речі, стан кімнати. В кінці навчального року книги передавались префектові на зберігання, а на початку нового року дозорцям видавались нові.

Крім дозорців, у кожному класі та на курсі був ще й цензор, який щодня повинен був доповідати префектові про відсутніх на лекціях, про порушення, які сталися в цей день в класі та на курсі. Тобто учень підпорядковувався не тільки дозорцеві та цензору, а й взагалі гімназійній адміністрації, без дозволу якої, за Статутом, він не міг вийти на прогулянку до міста, виїхати за його межі, не мав права утримувати домашніх тварин (собак, котів, птахів), мати вогнепальну зброю. В гімназії були заборонені азартні ігри (карти, лотерея,

шахи), паління учнів, дозорців, цензорів, а зберігання тютюну в будинках дозволялося лише за письмовим дозволом лікаря. До того ж, крім легальних наглядачів, префект мав людину, яка була таємним дозорцем і збирала відомості не тільки про вихованців, а й про їхніх дозорців та доповідала префектові. На основі всіх цих відомостей у кінці кожного року складалися загальні звіти про поведінку та успіхи в навчанні учнів гімназії (ліцею).

- По відношенню до викладача (куратора) – виявляється в участі в його виховних проявах у конкретній ситуації; допомога та підтримка його ініціатив, творчості у соціально-педагогічній діяльності по відношенню до конкретної особистості, академічної групи.

Так, наприклад, професори Кременецького ліцею розуміли, що для підтримки високого наукового рівня викладання та престижу закладу не слід обмежуватися набутими вже знаннями, треба було збагачувати світогляд через знайомство з досягненнями тогочасної науки. З метою удосконалення методики викладання різних предметів Т.Чацький створив три методичних відділки. Літературний, до якого входили професори літератур, мов, історії, географії, бібліотекар (викладач бібліографії). З часом до них приєдналися викладачі новостворених кафедр (археології, нумізматики, дипломатії). Членами морального відділку були префект, ксьонз, два професори права, викладачі моральних наук³ і логіки. До третього відділку — природничого — відносилися майже всі інші викладачі: професор хірургії, практичної механіки, астрономії, хімії, фізики та ін. Керівником відділку був найстарший за віком викладач. Раз в місяць відбувалось звичайне засідання відділку, а в разі потреби — надзвичайне. На засіданнях відбувалось обговорення звітів, екзаменування кандидатів для стажування за кордоном, розгляд анкет нових кандидатів, затвердження програм публічних зібрань, читання наукових листів, котрі приходили на адресу викладачів та ін.

- По відношенню до колективу (академічної групи) – проявляється в участі у соціально-педагогічній діяльності активу, організаторській та практичній діяльності, різних цілеспрямованих починань та активних дій з метою накопичення досвіду продуктивної діяльності; допомога активу та окремим членам колективу у прояві ініціативи, творчості для досягнення особистої та колективної успішності; схвалення та приєднання до думки та дій окремих членів колективу, мікрогруп колективу з метою підвищення виховного впливу.

Непересічним в цьому плані є досвід Кременецького ліцею. У закладі був створений учнівський суд, який розглядав всі суперечки між учнями старших курсів, а іноді між учнями і викладачами. Перший параграф Статуту цього органу окреслював склад та систему виборів до суду. В ньому записано, що чотири перших класи, школа механіків та геометрів суду не підлягають. Захищати свої інтереси там можуть тільки учні старших курсів. Трибунал суду складався з трьох арбітрів, котрі вибиралися з представників кожного

---

³ Моральні науки — викладання цивільного права, кодексу честі та життєвого досвіду (nauka obyczajow).

курсу. Вік кандидата повинен бути не менш ніж 10 років, він не міг мати покарань, повинен був добре вчитися. Голосування було таємним, в ньому брали участь слухачі вищих курсів. Так само обирався і голова суду. Результати виборів затверджувала дирекція гімназії, яка залишала за собою право анулювати голосування і призначити новий термін виборів.

Статут передбачав, що жодна справа не могла розглядатися в суді без резолюції директора або префекта, котрі отримували інформацію від цензорів, які розглядали всі суперечки, намагаючись примирити сторони. Якщо ця спроба не вдавалася, то до суду подавалася письмова скарга, після чого голова суду призначав засідання на найближчий день, вільний від занять. Ті, хто мусили відповідати перед судом, могли не з'явитися на слухання справи тільки у разі хвороби.

На початку розгляду справи виступав цензор, потім суд заслуховував свідків, в кінці виносився вирок. Голова суду, якщо було необхідно, міг звернутися до професора права за порадою. Вирок вписувався до спеціальної книги, яка подавалася на розгляд директору. Він мав право затвердити чи відхилити рішення суду, подати апеляцію або розглянути вирок на засіданні викладачів гімназії.

У Статуті суду визначаються провини та покарання за них (п.4). Наприклад, за пропуск лекцій без поважних причин і неуспішність передбачалося: а) позбавлення права носіння шпаги в свята; б) оголошення прізвиська винуватця в усіх класах гімназії; в) виключення з числа учнів гімназії без надання шкільного свідоцтва. Крім того, той, хто хоч раз був покараний судом, не міг бути нагородженим золотою медаллю по закінченні гімназії. Для піднесення авторитету суду Т.Чацький наказав, щоб під час урочистостей судді виступали окремо від лави курсистів. Першим головою учнівського суду був одноголосно обраний Юліуш Чацький.

Ідея учнівських судів, що була запозичена від шкіл КЕН, в багатьох навчальних закладах імперії не знайшла своєї реалізації, але засновники Волинської гімназії вважали, що такий інститут має нести на собі функцію виховання у молодих людей почуття справедливості та формування правової самосвідомості. Учніський суд був самоврядною організацією в гімназії-ліцеї.

Отже, діяльність Кременецького ліцею мала широкий суспільний резонанс. Старанний добір викладачів, що передбачав високий академічний рівень їх наукової підготовки (доктор чи магістр), створив передумови успішної організації навчально-виховного процесу.

Заслуговує на особливу увагу організація виховного процесу та система соціально-педагогічна підтримка у Кременецькому ліцеї шляхом створення конвіктів; введення системи контролю за навчанням, поведінкою учнів (префект, дозорці, цензори); існування демократичної форми самоврядування — учнівського суду. Така специфічна організація діяльності Кременецької Волинської гімназії (ліцею) заслуговує на детальне вивчення з боку сучасних науковців та практиків для більш широкого впровадження соціально-педагогічної підтримки сучасного українського студентства.

Література:

1. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери/ За заг. ред. проф. І.Д.Зверєвої. – Київ, Симферополь: Універсум, 2012.-536 с. С. 180.
2. Безпалько О.В. Соціальна підтримка / О. Безпалько; заг.ред. І.Д. Зверєвой// Соціальна педагогіка: мала енциклопедія.- К.: Центр учбової літератури, 2008.- с. 99
3. Лактіонова Г. Соціальний супровід/ соціальне супроводження/ Г. Лактіонова; заг.ред. І.Д. Зверєвой// Соціальна педагогіка: мала енциклопедія.- К.: Центр учбової літератури, 2008.- С.255-256.
4. Указ № 23.522 від 6 березня 1809. «Об утверждении акта завещания Лернета на фундуш для четырех учеников Волынской гимназии». Сборник постановлений по Министерству народного просвещения. Т.1. –С–Пб.–1864.
5. Карол Вітте. Про Кременецьку школу.–Варшава.–1843.

The Historical Analysis of the Methods and Forms of the Volhynia Grammar School's Student's Social and Pedagogical Assistance

Abstract. The article deals with retrospective analysis of social and pedagogical methods and forms of support for pupils of Volyn school. Their comparison to modern theoretical developments in the field of theory and history of social pedagogy is made.